

M. Kokowski

## Uniwersytet nowego humanizmu



[CC-BY-NC-ND](#)

- 
- Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN  
[michal.kokowski@gmail.com](mailto:michal.kokowski@gmail.com)
- 
- Tekst referatu wygłoszonego podczas Kongresu Kultury Akademickiej „Idea Uniwersytetu – Reaktywacja”, I Sesja plenarna: Idea uniwersytetu, autonomia uniwersytetu, uniwersytet badawczy czy szkoła wyższego stopnia? (Kraków, Auditorium Maximum UJ, Aula Duża, 20 marca 2014).
  - Został on pierwotnie opublikowany w Serwisie internetowym Komitetu Kryzysowego Humanistyki Polskiej w 2015 roku. Serwis ten istniał co najmniej do 16 marca 2016 roku. Publikacja dostępna online:  
<http://web.archive.org/web/20160331012648/http://komitethumanistyki.pl/dyskusje/dyskusja-o-stanie-nauki-uniwersytetu-i-spoleczenstwa-w-polsce/m-kokowski-uniwersytet-nowego-humanizmu/>.
  - Rozwinięta postać tego tekstu ukazała się w „Zagadnieniach Naukoznawstwa” 2015 tom LI zeszyt 1 (203). Publikacja dostępna w Internecie:  
[http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.desklight-c111edb6-bcda-4b40-b1e1-5fc2925b19cb/c/ZN\\_1-2015\\_2-Uniwersytet.pdf](http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.desklight-c111edb6-bcda-4b40-b1e1-5fc2925b19cb/c/ZN_1-2015_2-Uniwersytet.pdf).
- 

### STRESZCZENIE

Przedstawiono fundamentalne założenia autorskiego modelu uniwersytetu nowego humanizmu. Model ten unika wielu błędów przyjętego dotąd w Polsce modelu uniwersytetu.

**Słowa kluczowe:** *uniwersytet nowego humanizmu, modele uniwersytetu*

---

#### 1. Naukoznawstwo

*Naukoznawstwo* to zbiór wzajemnie uzupełniających się dyscyplin, skoncentrowanych na analizie działalności naukowej i organizacji nauki jako instytucji. Do naukoznawstwa zaliczamy takie dyscypliny, jak m.in.: historia nauki, filozofia nauki (m.in. metodologia nauki), socjologia wiedzy naukowej, polityka nauki, psychologia działalności naukowej, bibliometria i naukometria. Warto wiedzieć, że naukoznawstwo jako dyscyplina akademicka narodziła się na świecie po raz pierwszy nie gdzie indziej, lecz właśnie w Polsce w latach 1910–1939 za sprawą m.in. Kasy im. Józefa Mianowskiego i lwowsko-warszawskiej szkoły filozoficznej. W czasach socjalizmu, po rozbiciu w latach 50. naukoznawstwa stworzonego przed II wojną światową, w latach 60-80 rozwinięto nowe badania naukoznawcze w Polskiej Akademii Nauk. Jednak w latach 90-tych XX wieku nastąpił kolejny upadek naukoznawstwa w Polsce spowodowany czynnikami politycznymi (dyscyplinę tę natomiast bez przeszkód pręźnie rozwijano i nadal rozwija się na świecie, w szczególności w USA i Wielkiej Brytanii).

## 2. Aktualna dyskusja na temat reformy systemu organizacji nauki i szkolnictwa wyższego w Polsce

W świetle wiedzy naukoznawczej uważam, że upadek naukoznawstwa w Polsce w latach 90-tych XX wieku jest źródłem aktualnego zacofania systemu organizacji nauki i szkolnictwa wyższego oraz polityki naukowej w Polsce.

W szczególności twierdzę, że przeprowadzona w ostatnich latach w naszym kraju reforma systemu organizacji nauki i szkolnictwa wyższego ma charakter rewolucyjny, ale, niestety, jej forma jest w dużym stopniu zdeterminowana przez myślenie technokratyczne i biurokratyczne, jest też przejawem z jednej strony kompleksu rzekomej niższości polskiej kultury humanistycznej względem zachodniej kultury (szczególnie kręgu języka angielskiego), a z drugiej strony megalomanii (wyrazem której jest np. ambicja konkutowania z najbogatszymi, przy jednoczesnym abstrahowaniu m.in. od kwestii nakładów finansowych). Kształt tej reformy jest też wynikiem porzucenia idei dobra wspólnego (poprzez uprzywilejowanie części dyscyplin i części grup jednostek naukowych), jak i związanym z tym upadkiem standardów etycznych.

Z drugiej strony, w pełni zgadzam się z autorami reform, gdy postulują konieczność wzrostu jakości i efektywności działalności naukowej i dydaktycznej oraz konieczność intensyfikacji współpracy międzynarodowej na polu nauki i kształcenia wyższego.

## 3. Szkic historii idei uniwersytetu

Wszystko zaczęło się od hellenistycznej i hellenistycznej filozofii (gr. φιλοσοφία), oznaczającej umiłowanie mądrości i wiedzy, i paidei (gr. παιδεία), oznaczającej system zintegrowanej kultury i wychowania. Ich połączenie stało się podstawą rozwijanego u schyłku starożytności w kulturze rzymskiej, a następnie w średniowieczu w świecie arabskim i chrześcijańskim, zbioru zintegrowanych teoretycznych dyscyplin wiedzy (filozofii, nauk) zwanych siedmioma sztukami wyzwolonymi – *septem artes liberales*. Zaliczano do nich *trivium* (złożone z gramatyki, dialektyki czyli logiki oraz retoryki) i *quadrivium* (złożone z arytmetyki, geometrii, astronomii oraz muzyki). Nauki te stanowiły fundament innych dyscyplin wiedzy: prawa, medycyny oraz teologii.

Tak zintegrowany system wiedzy, wraz z koncepcją autonomii od władzy politycznej „wspólnoty nauczycieli i uczniów” („*Universitas magistrorum et scholarium*”) poszukującej prawdy, dobra i piękna (*verum/veritas, bonum et pulchrum*), stanowi kwintesencję idei uniwersytetu, która wyłoniła się dopiero w średniowiecznej chrześcijańskiej Europie. Nazwijmy ten model modelem uniwersytetu średniowiecznego. Wcielono go w życie w wielu miejscach świata, powołując do istnienia liczne uniwersytety, począwszy od Bolonii w 1088 roku. Model ten dominował po wiek XVII–XVIII.

Z biegiem dziejów (wraz z rozwojem społeczeństwa, nauki, techniki, edukacji itp.) wytworzyły się jednak inne modele; niektóre z nich opisano jako:

1. uniwersytet wszechstronny (*comprehensive university*): łączy szkoły uczące zawodu, przedmioty praktyczne i klasyczny program sztuk wyzwolonych, odgrywa ważną rolę w życiu społeczności regionu (Szkocja XV–XIX w.; zob.: Guri-Rosenblit [2006](#)),
2. uniwersytet konserwatywny: celem jest kształcenie według zastanej wiedzy i wychowanie gentlemana (Newman [1852](#)),
3. uniwersytet badawczy: celem jest kształcenie i prowadzenie badań (Humboldt [1810](#)),
4. multiwersytet (*multiversity*): uniwersytet rozpada się na rywalizujące z sobą wydziały (Kerr [1963](#)),

5. uniwersytet masowy: przedsiębiorstwo edukacyjne, które przyjmuje ogromną liczbę studentów traktowanych bezosobowo (Eco [1977/2007](#)),
6. dobry uniwersytet: celem jest nie tylko dobre kształcenie studentów, ale również ich formacja intelektualna; w czasie studiów studenci mają nabyć umiejętności teoretyczne i praktyczne, ma dokonać się w nich integralny rozwój ich własnego człowieczeństwa oraz mają być oni przygotowani do pełnienia aktywnej roli w społeczeństwie (Grabski [2013](#)).

#### 4. Model uniwersytetu nowego humanizmu

Model uniwersytetu nowego humanizmu nawiązuje do pojęcia *paidei* i wspomnianych modeli uniwersytetu oraz kontekstu narodzin historii nauki na Uniwersytecie Harvarda w dwudziestolecie międzywojennym i programu kształcenia ogólnego na tymże Uniwersytecie po II wojnie światowej.

Celem uniwersytetu nowego humanizmu jest budowanie wspólnoty wykładowców i studentów, wychowanie studentów w duchu odpowiedzialnej wolności, wychowanie ich jako zintegrowanych ludzi, którzy jako absolwenci uniwersytetu będą mogli odpowiedzialnie wykonywać powierzone im w przyszłości funkcje społeczne.

Warunkiem koniecznym dla istnienia takiej instytucji jest zachowanie jej autonomii politycznej i badawczej (zgodnie z uświęconą tradycją).

Uniwersytet nowego humanizmu jest uniwersytetem badawczym w rozumieniu Wilhelma von Humboldta. Wykładowcy takiej uczelni powinni prowadzić własne badania naukowe, aby z należyтым zrozumieniem móc kształcić studentów. Podzielał więc pogląd głoszony m.in. przez Kazimierza Twardowskiego ([1932](#)) i *Magna Charta Universitatum* ([1988](#)):

Zadaniem Uniwersytetu jest zdobywanie prawd i prawdopodobieństw naukowych oraz krzewienie umiejętności ich dochodzenia. Rdzeniem i jądrem pracy uniwersyteckiej jest tedy twórczość naukowa, zarówno pod względem merytorycznym, jak i pod *względem metodycznym* (Twardowski [1932](#)).

Research is inseparable from teaching (*Magna Charta Universitatum* [1988](#)).

Uniwersytet nowego humanizmu jest rzecznikiem prowadzenia zarówno ożywionej współpracy międzynarodowej, jak i ożywionej współpracy ze środowiskiem lokalnym.

Potrzeba prowadzenia badań na uniwersytecie nowego humanizmu nie oznacza wcale zdominowania działalności tego uniwersytetu przez krótkowzroczne, skrajnie utylitarne poszukiwania badawcze. Gdyby tak się stało, na takiej uczelni nie byłoby klimatu do pracy współczesnych Koperników. Tego rodzaju uniwersytet nie jest więc przedsiębiorstwem.

Ażeby jak najlepiej zrealizować cel dydaktyczno-wychowawczy, tego rodzaju uniwersytet powinien mieć stosunkowo niewielu studentów – w przeciwieństwie do aktualnych polskich standardów: byłoby wskazane, aby na jednego pracownika naukowo-dydaktycznego przypadało maksymalnie dziesięciu studentów (podobnie jak w przypadku Uniwersytetu Harvarda i Uniwersytetu Princeton).

Jest oczywiste, że uniwersytet nowego humanizmu powinien być właściwie finansowany, będąc częścią składową właściwie finansowanego systemu nauki i szkolnictwa wyższego (m.in. nakłady rządu 3% PKB).

Godziwy system wynagrodzeń (ład płacowy co najmniej 3:2:1:1 średnich krajowych) i honorariów autorskich rozwiąże problem wieloletowości jawnej i ukrytej (pracy na nadgodzinach) oraz będzie przeciwdziałał „prawu złej jednostki akademickiej”, które — w analogii

do prawa „złej monety” — głosi co następuje: *Mimo niskiego poziomu naukowego jednostki akademickiej, wynagrodzenia jej pracowników są relatywnie wysokie. Takie jednostki wypierają z „rynku” dobre pod względem naukowym jednostki akademickie* (Kokowski 2013a, 2013b).

Fundamentem programowym modelu uniwersytetu „nowego humanizmu” jest problematyka tzw. nowego humanizmu George’a Sarton (będącego syntezą klasycznego humanizmu i myślenia pozytywistycznego) i trzeciej kultury Sarton – Snowa (termin M. Kokowskiego), jako przewycięzenie rzekomej opozycji dwóch kultur Sarton – Snowa (termin M. Kokowskiego; to jest dwóch biegunów kultury: z jednej strony kultury empiryczno-przyrodniczo-technicznej, tzn. matematyki, nauk przyrodniczych, nauk ścisłych oraz nauk technicznych, a z drugiej — humanistyki).

Najbardziej niepojętym, złowróżbnym konfliktem naszych czasów jest różnica poglądów między literatami, historykami, filozofami — tzw. humanistami z jednej strony, a naukowcami [tj. przedstawicielami nauk empirycznych – dop. M.K.] z drugiej. Przepaść ta nie powinna pogłębiać się, ale, z powodu nietolerancji obu tych grup oraz zawrotnego tempa rozwijania się nauki, tak jednak się dzieje (G. Sarton, „The History of Science and the New Humanism” (1930), tłum. M.K. z III wyd.: Sarton [1956](#), ss. 54–55; cyt. za Kokowski [2001a](#), s. 224).

Mostem pojednania między tymi grupami ludzi ma być nowy humanizm Sarton:

Nowy humanizm nie wyklucza nauki, lecz włącza ją i, że tak powiem, buduje się wokół niej. Nauka jest naszą mentalną aparaturą, a także aparaturą naszej cywilizacji. Jest ona źródłem naszej intelektualnej siły i zdrowia – ale nie jedynym źródłem. Choć jest ona istotna, nie wystarcza nam w sposób absolutny [...]. Dlatego mówimy, że nowy humanizm buduje się wokół nauki – nauka jest jego rdzeniem. Nowy humanizm nie wyklucza nauki, ale przeciwnie – wykorzystuje ją najpełniej jak to możliwe; będzie on minimalizować niebezpieczeństwo wiedzy naukowej poddanej jej własnym zawłościami fachowym; będzie wychwalać humanistyczne implikacje nauki i powtórnie włączać je w życie; będzie łączyć w jedną wspólnotę naukowców, filozofów, artystów i świętych. Będzie potwierdzać jedność ludzkości, nie tylko w jej osiągnięciach, ale i aspiracjach (G. Sarton, „The History of Science and the New Humanism” (1930), tłum. M.K. z III wyd.: Sarton [1956](#), s. 162; cyt. za Kokowski [2001a](#), s. 225).

Kluczową rolę w nowym humanizmie Sarton odgrywa historia nauki (i historia cywilizacji skupiona na nauce). Służy ona lepszemu zrozumieniu działalności naukowej i przez to pomaga uwolnić się m.in. od błędów technokratyzmu i ignorancji. W tym kontekście Sarton postulował potrzebę rozwijania historii nauki jako dyscypliny akademickiej<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> Postulat ten jest bardzo aktualny w naszym kraju, gdyż polskie uniwersytety wbrew standardom międzynarodowym zasadniczo niemal całkowicie zaniedbują uprawianie tej dyscypliny, czego wyrazem jest m.in. fakt, iż w Polsce istnieje tylko jeden jedyny instytut tego rodzaju i nie jest to bynajmniej instytut uniwersytecki, lecz instytut Polskiej Akademii Nauk. Uważam, że w aktualnym kontekście historycznym należy uogólnić postulat Sarton i propagować w Polsce naukoznawstwo (science of science, science studies) jako dyscyplinę akademicką. Zaradzi to prawdziwej pladze myślenia technokratycznego i biurokratycznego, która niestety owładnęła politykę naukową w Polsce.

W centrum uwagi uniwersytetu nowego humanizmu jest zrozumienie fenomenu nauki jako zjawiska kulturowego. Uniwersytet tego rodzaju jest miejscem dialogu na temat nauki prowadzonego przez przedstawicieli różnych dziedzin i studentów takich dziedzin. Dlatego na uniwersytecie nowego humanizmu studenci nauk ścisłych, technicznych oraz przyrodniczych powinni, obok szczegółowej wiedzy specjalistycznej, mieć możliwość zapoznania się z humanistycznymi aspektami działalności naukowej. Z kolei studenci dyscyplin humanistycznych i społecznych powinni mieć możliwość zapoznania się podczas swoich studiów z metodologią nauk empirycznych. Wyrasta stąd potrzeba prowadzenia dla wszystkich studentów kursów z zakresu takich dyscyplin jak historia nauki, filozofia nauki, socjologia wiedzy naukowej itp. (powinny być one oczywiście dostosowane do specyfiki kierunków studiów).

Solidna literacka i artystyczna podstawa oraz nacisk na historyczny punkt widzenia — nawet w kursach naukowych — zmusiłyby bardziej naukowo nastawionych studentów do tego, by rozważać uważniej nienaukowe [tj. nieempiryczne – dop. M.K.] aspekty życia. Z drugiej strony, częste wyjaśnianie naukowej metody przez ludzi zaznajomionych z historią nauki i ze wszystkimi zmiennymi kolejami ludzkiego rozwoju umożliwiłoby bardziej literacko nastawionym studentom zrozumienie ducha nowożytnej cywilizacji (G. Sarton, „The History of Science and the New Humanism” (1930), tłum. M.K. z III wyd.: Sarton [1956](#), s. 136; cyt. za Kokowski [2001a](#), s. 227).

Uniwersytet nowego humanizmu stymuluje badania i kształcenie interdyscyplinarne. Toteż zachęca się studentów takiego uniwersytetu do studiowania na kilku kierunkach. Powód tego jest oczywisty: Studiowanie różnych kierunków przynosi ogromne korzyści zarówno dla konkretnej osoby, która realizuje takie studia, jak również dla pracodawcy, który zatrudni taką osobę. W wyniku bowiem studiowania różnych kierunków nabywa się rozumienie nie tylko różnych dyscyplin, ale i problematyki interdyscyplinarnej (która jest szczególnie interesująca).

Reasumując: Model uniwersytetu nowego humanizmu unika Scylli i Charybdy wcześniejszych modeli uniwersytetu, m.in:

- stawia w centrum problem społecznego znaczenia nauki we współczesnym świecie;
- unika opozycji dwóch kultur Sartona – Snowa (termin M. Kokowskiego);
- tworzy możliwość wychowania humanistycznie zintegrowanych studentów, którzy nie będą się lękali ani nauk ścisłych, ani nauk humanistycznych;
- podkreśla potrzebę osiągnięcia harmonii wykształcenia i potrzebę ustawicznego kształcenia.

## **5. Perspektywy rozwoju polskich uczelni**

Rozwój polskich uczelni zależy od wyboru określonych modeli uniwersytetu, ich organizacji oraz warunków finansowania. W najbliższych latach w polskim systemie szkolnictwa wyższego będą istnieć następujące typy szkół wyższych: kolegia akademickie (studia I stopnia), uczelnie zawodowe (studia I+II stopnia), uczelnie akademickie (studia I+II, mogą prowadzić studia III stopnia oraz programy multidyscyplinarne i zawodowe), uczelnie badawcze (mogą prowadzić studia I+II, muszą prowadzić studia III stopnia + badania).

Przedstawiony w tym artykule model uniwersytetu nowego humanizmu może stanowić inspirację w dalszym pogłębianiu systemu szkolnictwa wyższego w Polsce. Formułuję w tym kontekście następujący postulat: Jeśli chcielibyśmy, aby nasze uczelnie kształciły studentów na miarę Kopernika (a przez to były wysoko oceniane w rankingach światowych), warto, nawią-

zując do najlepszych tradycji uniwersyteckich, oprzeć kształcenie na modelu uniwersytetu nowego humanizmu<sup>2</sup>.

Zapraszam do dyskusji.

---

## BIBLIOGRAFIA (Wybór)

- Umberto ECO 1977. *Come si fa una tesi di laurea*. Milano: Bompiani. Publikacja dostępna w Internecie: [http://books.google.pl/books/about/Come\\_si\\_fa\\_una\\_tesi\\_di\\_laurea.html?id=ohZWAAAACAAJ](http://books.google.pl/books/about/Come_si_fa_una_tesi_di_laurea.html?id=ohZWAAAACAAJ). Przekład polski: *Jak napisać pracę dyplomową*. Warszawa: Wydawnictwa UW, 2007.
- Maciej W. GRABSKI 2013. Wyznania starego optymisty, „PAUza Akademicka” nr 195, 24 stycznia 2013, ss. 1–2. Publikacja dostępna w Internecie: [http://www.pauza.krakow.pl/195\\_2013.pdf](http://www.pauza.krakow.pl/195_2013.pdf).
- Sarah GURI-ROSENBLIT 2006. Wiele idei „uniwersytetu” i ich różnorodne przejawy. Otwarty Uniwersytet Izraela, marzec 2006. Wrocław, 19 czerwca 2006 roku, Dolnośląska Szkoła Wyższa. Seminarium prof. Leszka Koczanowicza „Nowoczesność-Dialog-Kultura”, spotkanie 2. Publikacja dostępna w Internecie: [http://95.143.242.59/fileadmin/user\\_upload/seminaria/Kropiwnicki\\_Guri\\_Rosenblit\\_Wiele\\_idei\\_uniwersytetu.pdf](http://95.143.242.59/fileadmin/user_upload/seminaria/Kropiwnicki_Guri_Rosenblit_Wiele_idei_uniwersytetu.pdf).
- Wilhelm von HUMBOLDT 1810. Ueber die innere und äußere Organisation der höheren wissenschaftlichen Anstalten in Berlin / On the Internal and External Organization of the Higher Scientific Institutions in Berlin. Publikacja dostępna w Internecie: [http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/docpage.cfm?docpage\\_id=4222&language=german](http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/docpage.cfm?docpage_id=4222&language=german); [http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub\\_document.cfm?document\\_id=3642](http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=3642).
- Clark KERR 1963. *The Uses of the University*, “The Godkin Lectures on the Essentials of Free Government and the Duties of the Citizen Series”, 1st ed. 1963, 5th ed. Harvard University Press, 2001. Publikacja dostępna w Internecie: [http://books.google.pl/books?id=KJ\\_2yq7K2E0C](http://books.google.pl/books?id=KJ_2yq7K2E0C).
- Michał KOKOWSKI 2001a. Thomas S. Kuhn (1922–1996) a zagadnienie rewolucji kopernikowskiej, „Studia Copernicana” t. XXXIX, Warszawa 2001, ss. XV+397. (Rozszerzona i zaktualizowana wersja rozprawy doktorskiej). Publikacja dostępna w Internecie: Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa: <http://www.kpbc.ukw.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=41760>.
- Michał KOKOWSKI 2001b. Nowy humanizm Sartona, [w:] Kokowski 2001a, ss. 224–231.
- Michał KOKOWSKI 2013a. Głos Mikołaja Kopernika w aktualnej debacie nad kształtem uniwersytetu i stanem nauki. Dni Dziedzictwa Kopernikańskiego, Toruń, 18–19 II 2013 (Wykład plenarny dedykowany Ks. Abp. Józefowi Życińskiemu w drugą rocznicę Jego śmierci).
- Michał KOKOWSKI 2013b. Istota Uniwersytetu. Historia i współczesność. Bydgoszcz, 19 kwietnia 2013 r., Uroczysta Sesja Rady Miasta z okazji 667 rocznicy nadania praw miejskich.
- Michał KOKOWSKI 2013c. An outline of the contemporary situation of the history of science in Poland, “Cooperation among European History of Science(s) Societies and Research Centers”. ESHS 2013 Conference (Florence, 31st October – 2nd November 2013).
- Michał KOKOWSKI 2014a. Podstawowe błędy mechanizmu oceny parametrycznej jednostek naukowych. Aspekt naukoznawczy „PAUza Akademicka” nr 246, 20 marca 2014, s. 3. Publikacja dostępna w Internecie: [http://www.pauza.krakow.pl/246\\_3\\_2014.pdf](http://www.pauza.krakow.pl/246_3_2014.pdf).
- Michał KOKOWSKI 2014b. Błędy oceny parametrycznej, „Forum Akademickie” 2014/06, ss. 30–31. Publikacja dostępna w Internecie: <https://forumakademickie.pl/fa/2014/06/bledy-oceny-parametrycznej/>.

---

<sup>2</sup> W rozwiniętej wersji tego artykułu (Kokowski [2015b](#)), formułuję dodatkowy postulat powołania do życia uniwersytetu badawczego PAN prowadzącego elitarne studia doktoranckie i studia podyplomowe. Uniwersytet ten z dnia na dzień znalazłby się na początku drugiej setki międzynarodowego rankingu Scimago Institutions Ranking, gdyż w 2014 roku instytuty PAN zajmowały 110. pozycję w tym rankingu na ponad 5100 ocenianych instytucji.

- Michał KOKOWSKI 2015a. Mikołaj Kopernik a sprawa polskiego modelu uniwersytetu. Olsztyńskie Planetarium i Obserwatorium Astronomiczne (Olsztyn, 20 II 2015 r.).
  - Michał KOKOWSKI 2015b. Uniwersytet nowego humanizmu, „Zagadnienia Naukoznawstwa” 1 (203), 2015, pp. 17–43. Publikacja dostępna w Internecie: [http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.desklight-c111ed6-bcda-4b40-b1e1-5fc2925b19cb/c/ZN\\_1-2015\\_2-Uniwersytet.pdf](http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.desklight-c111ed6-bcda-4b40-b1e1-5fc2925b19cb/c/ZN_1-2015_2-Uniwersytet.pdf).
  - MAGNA CHARTA UNIVERSITATUM 1988. Publikacja dostępna w Internecie: [http://www.umk.pl/uczelnia/dokumenty/magna\\_charta.pdf](http://www.umk.pl/uczelnia/dokumenty/magna_charta.pdf).
  - John Henry NEWMAN 1852. The Idea of a University Defined and Illustrated: In Nine Discourses Delivered to the Catholics of Dublin. Publikacja dostępna w Internecie: <http://www.gutenberg.org/files/24526/24526-pdf.pdf>.
  - George SARTON 1956 (1st ed. 1931). The History of Science and the New Humanism. New York: Georg Braziller, Inc.. Publikacja dostępna w Internecie: [http://books.google.pl/books/about/The\\_history\\_of\\_science\\_and\\_the\\_new\\_human.html?id=B1QYAAAAIAAJ](http://books.google.pl/books/about/The_history_of_science_and_the_new_human.html?id=B1QYAAAAIAAJ).
  - Kazimierz TWARDOWSKI 1932 / 2011. *O dostojęństwie uniwersytetu*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza. Publikacja dostępna w Internecie: [http://geopolityka.net/wp-content/uploads/2013/07/Twardowski\\_Kazimierz\\_O\\_dostojęństwie\\_uniwersytetu.pdf](http://geopolityka.net/wp-content/uploads/2013/07/Twardowski_Kazimierz_O_dostojęństwie_uniwersytetu.pdf).
-